

Jucătorul de şah al lui Maelzel

Poate că niciodată un astfel de spectacol n-a atras într-o atât de mare măsură atenția tuturor ca *Jucătorul de şah* al lui Maelzel. Oriunde a fost văzut, a constituit pentru orice ins care cugeta un lucru vrednic de cea mai vie curiozitate. Cu toate acestea, problema lui *modus operandi* a rămas încă nedezlegată. Nu s-a scris încă nimic în această privință care ar putea fi socotit hotărâtor. Găsim deci peste tot locul oameni înzestrați cu geniul mecanicii, oameni cu o minte ascuțită și pătrunzătoare, cu putere de a înțelege și de a deosebi, care nu se sfiesc câtuși de puțin să susțină că automatul nu e decât o *simplă mașină*, ale cărei mișcări nu depind de vreo intervenție omenească și care, sfidând orice comparație, e, prin urmare, cea mai minunată dintre toate invențiile omului. Și această concluzie, trebuie s-o spunem, ar fi incontestabilă dacă presupunerea care o precede ar fi judicioasă și exactă.

Dacă adoptăm această ipoteză, e cu desăvârșire absurd să mai punem alături de *Jucătorul de şah* orice altă născocire asemănătoare, fie din zilele noastre, fie din vremurile cele mai vechi. S-au mai văzut totuși multe și uimitoare asemenea automate. O dare de seamă asupra celor mai vrednice de luare-aminte dintre ele o găsim în *Scrisorile despre magia naturală* lăsate de Brewster. Printre acestea poate fi semnalată, în primul rând — nefiind cu puțință nici o îndoială asupra faptului că a existat într-adevăr —, careta născocită de domnul Camus pentru bucuria lui Ludovic al XIV-lea când era copil. În camera în care avea loc spectacolul, se aducea o masă pregătită anume, cu suprafața cam de patru picioare pătrate. Pe aceasta era pusă o caretă de o lungime de șase toli, făcută din lemn și trasă de doi cai din același material. Printr-un geam lăsat în jos se vedea o doamnă care ședea pe bancheta din fund. Pe capră, un vizitiu ținea hățurile, iar la locurile lor din spate se aflau un lacheu și un paj. Domnul Camus apăsa atunci pe un resort. Pe loc, vizitiul pocnea din bici și caii porneau de la sine de-a lungul marginii mesei, trăgând careta după ei. După ce mergeau cât se putea de departe în această direcție, coteau deodată la stânga, ducând vehiculul tot pe marginea mesei, perpendicular pe drumul parcurs până atunci. Careta continua tot așa, până ajungea în fața scaunului, pe care ședea tânărul principe. Se oprea. Pajul cobora și deschidea portiera, iar doamna, coborând la rândul ei, înmâna suveranului o jalbă. Apoi se suia din nou în caretă. Pajul ridica scara, închidea portiera și își relua locul. Vizitiul biciuia caii și careta se întorcea acolo de unde pornise.

Vrăjitorul domnului Maillardet e de asemenea vrednic de a fi amintit. În această privință, reproducem următoarea dare de seamă apărută tot în scrisorile mai sus pomenite ale doctorului Brewster, al cărui principal izvor de informare este *Edinburgh Encyclopedia*.

„Una dintre cele mai populare construcții mecanice pe care le-am văzut este *Vrăjitorul*, făcut de domnul Maillardet, în scopul de a răspunde unor anumite întrebări. La poalele unui zid se vede șezând o figură îmbrăcată în chip de vrăjitor și care ține în mâna dreaptă o baghetă, iar în cealaltă un ceaslov. Pe niște medalioane ovale sunt scrise câteva întrebări pregătite din vreme. Spectatorul își alege dintre ele câteva la care dorește să capete un răspuns. Le așază apoi într-un sertar menit să le primească și, printr-un resort, sertarul se închide până ce se transmite răspunsul. Atunci vrăjitorul se ridică de la locul său, își lasă capul în jos, face câteva cercuri cu bagheta și, consultându-și ceaslovul, ca și cum ar

fi cufundat în gânduri, și-l aduce încet în dreptul frunții. Astfel, după ce a părut că a cugetat îndelung la întrebarea ce i s-a pus, ridică bagheta și lovește cu ea în zid, sus, deasupra capului. Se deschide atunci o ușă cu două canaturi și apare un răspuns potrivit întrebării puse. Canaturile apoi sunt iar închise, vrăjitorul se întoarce la locul său de mai înainte și sertarul se deschide pentru a restitui medalionul. Medalioanele sunt în număr de douăzeci, purtând felurite întrebări, cărora vrăjitorul le dă cele mai potrivite și surprinzătoare răspunsuri. Medalioanele sunt făcute din niște foi subțiri de cupru, în chip de elipsă, și semănând cât se poate de bine între ele. Unele poartă câte o întrebare înscrisă pe fiecare parte, și acestora vrăjitorul le răspunde pe rând. Dacă sertarul se închide fără ca medalionul să fi fost pus într-ânsul, vrăjitorul se ridică în picioare, își consultă ceaslovul, clatină din cap și se așază iar. Canaturile ușii rămân închise, și sertarul se deschide fără nimic în el. Dacă se introduc în sertar două medalioane deodată, se răspunde numai celui așezat dedesubt. Când mașina e pusă în funcțiune, mișcările ei continuă un ceas întreg, în care timp răspunde la vreo cincizeci de persoane. Inventatorul susținea că mijloacele prin care diferitele medalioane acționau asupra mașinii, pentru a dobândi răspunsuri potrivite întrebărilor scrise pe ele, erau cât se poate de simple."

Rățoiul lui Vaucanson era și mai grozav.

De mărime naturală, acest mecanism imita cu atâta măiestrie făptura vie, încât nu exista spectator care să nu poată fi amăgit. Executa, zice Brewster, toate mișcările și gesturile vieții: mânca și înghițea cu Poftă și bea cu sete. Cu capul și cu gâtul făcea toate mișcările proprii unui rățoi, tulburând ca și el apa din care sorbea cu ciocul. Putea să scoată și câte un măcăit în chipul cel mai natural cu putință. Cât despre structura anatomică, artistul se arătase de o dibăcie neântrecută. Nu era os de rățoi adevărat care să nu fi fost reprodus în alcătuirea automatului, iar aripile acestuia, din punct de vedere anatomic, n-aveau nici un cusur. Erau imitate fiecă cavități și toate apofizele și liniile curbe, și fiecă os își îndeplinea mișcările care îi sunt proprii. Când se aruncau grăunțe dinainte-i, rățoiul își lungea gâtul, le ciugulea, le înghițea și le mistuia.

Dar dacă găsim că aceste mașini, luate ca invenții, sunt geniale, ce vom spune oare despre *mașina de calculat* a lui Babbage!? Ce vom spune despre un aparat de metal și lemn care nu numai că poate face calcule oricât de grele, bazate pe tabelele astronomice și nautice, dar poate întări exactitatea matematică a acestor operații, având capacitatea de a-și corecta propriile lui greșeli? Ce vom spune oare despre o mașină care nu numai că e în stare să aducă la îndeplinire toate acestea, dar își întipărește pe loc rezultatele ei atât de complicate de îndată ce le-a dobândit, fără ca mintea omenească să se fi amestecat câtuși de puțin? Ni se va răspunde, poate, că o mașină, așa cum am descris-o, este fără nici o îndoială mult mai presus decât *Jucătorul de șah* al lui Maelzel. Nicidecum, ea este, dimpotrivă, cu totul mai prejos, cu condiția să admitem (ceea ce nu poate fi admis nici o singură clipă) că *Jucătorul de șah* este *numai și numai o mașină*, și prin urmare își face singură mișcările sale operative, fără nici un amestec nemijlocit al omului.

Calculule aritmetice și algebrice sunt, prin însăși natura lor, precise și determinate. Anumite *elemente* fiind date, ele conduc în mod inevitabil și necesar la anumite rezultate. Acestea nu depind de nimic altceva și sunt influențate numai de *elementele* date dintru început. Și problema de rezolvat înaintea sau ar trebui să înainteze către dezlegarea ei finală printr-o serie de operații infailibile, care nici nu pot fi schimbate, nici nu pot suferi modificări. În aceste condiții ne putem da seama, fără

greutate, că e *cu putință* să construim un anume mecanism care, pornind de la *datele* problemei de rezolvat, își va continua mișcările în chip regulat, progresiv și fără nici o abatere către dezlegarea cerută, fără ca mișcările sale, deși foarte complexe, să poată fi privite într-altfel decât ca precise și determinate. Dar cu *Jucătorul de șah* e cu totul altceva. Nu mai e vorba de o desfășurare de mai înainte hotărâtă. Nici o mutare în jocul de șah nu e urmarea necesară a unei anumite alte mutări. Niciodată nu se poate prevedea din poziția pieselor de șah într-un moment al partidei care anume va fi această poziție într-un alt moment viitor. N-avem decât să punem *prima mișcare* dintr-o partidă de șah în paralel cu datele unei probleme de algebră, ca să ne dăm seama de uriașa deosebire dintre ele. În ce privește datele problemei de algebră, operația următoare, depinzând neapărat de ele, este rezultatul lor inevitabil. Este creația lor. Trebuie să fie *acesta*, și nu altul. *Dar în jocul de șah nu există o anumită a doua mișcare ce trebuie să urmeze celei dintâi.* Într-o problemă de algebră, pe măsură ce se înaintează înspre dezlegarea ei, *siguranța* operațiilor se menține neschimbată. A doua operație fiind o urmare a datelor problemei, cea de-a treia este și ea o urmare a celei de a doua, a patra, a celei de-a treia, a cincea, a celei de a patra, și tot așa până la sfârșit, *fără ca altă schimbare să fie cu putință.* În jocul de șah însă, nesiguranța în privința mișcării ce trebuie să urmeze e cu atât mai mare cu cât partida înaintează, pe-abia s-au făcut câteva mutări, și *nici un pas mai departe nu mai e sigur.* Fiecare observator al jocului poate propune o altă mutare. Totul depinde numai de diferitele calcule ale jucătorilor. Chiar dacă s-ar admite — ceea ce nu poate fi admis — că mișcările automatului care joacă șah sunt de mai înainte hotărâte, ele vor fi negreșit întrerupte și tulburate de voința cu totul nedeterminată a adversarului. Deci, nu există nici cea mai mică asemănare între operațiile *Jucătorului de șah* și cele făcute de *mașina de calculat* a lui Babbage. Iar dacă vrem să susținem că *Jucătorul de șah* e o *simplă mașină*, va trebui să recunoaștem că e, mai presus de orice comparație, cea mai minunată dintre invențiile minții omenești. Totuși, baronul Kempelen, primul ei prezentator, nu se sfiește să susțină că e vorba de „o mașină cât se poate de obișnuită, o *jucărioară*, ale cărei mișcări se arată a fi atât de uimitoare numai mulțumită concepției îndrăznețe ce stă la temelia ei și fericitei alegeri a metodelor folosite pentru a crea iluzia". Ar fi însă zadarnic să stăruim asupra acestui punct. Nu încapе îndoială că operațiile automatului sunt conduse de *mintea omului*, și de altceva nimic. Într-adevăr, lucrul acesta poate fi dovedit în chip matematic și *a priori*. Tot ce ne mai rămâne să arătăm este felul în care se face simțit amestecul omului, înainte de a intra în acest subiect, credem că e nimerit să facem un scurt istoric, precum și o descriere a *Jucătorului de șah*, pentru acei dintre cititorii noștri care n-au avut niciodată prilejul să fie de față la spectacolul domnului Maelzel.

În *Edinburgh Encyclopaedia* poate fi aflată, sub titlul *Androides*, o dare de seamă amănunțită asupra principalelor automate din timpurile vechi și noi.

Automatul care joacă șah a fost inventat în 1769 de către baronul Kempelen, un nobil din Pressburg, în Ungaria, care mai târziu l-a cedat, dimpreună cu secretul operațiilor, posesorului său actual. Scurtă vreme după construirea lui, s-au dat cu el spectacole la Pressburg, Paris, Viena și în alte orașe de pe continent. În anii 1783 și 1784, domnul Maelzel l-a dus

la Londra. În anii din urmă a trecut prin orașele mai de seamă ale Statelor Unite. Pretutindeni unde a fost văzut, apariția lui a stârnit cea mai vie curiozitate, și spectatori din toate clasele sociale au făcut

numeroase încercări pentru a pătrunde taina mișcărilor sale. Gravura produsă mai sus ne dă o imagine destul de fidelă a figurii așa cum au văzut-o cetățenii din Richmond acum câteva săptămâni. Brațul drept totuși ar trebui să se întindă ceva mai mult peste ladă; pe aceasta ar trebui să se vadă un eșichier, și câtă vreme manechinul ține o pipă în mână, pernița n-ar trebui să se vadă. De când domnul Maelzel a devenit proprietarul *Jucătorului de șah*, s-au făcut în costumele acestuia câteva schimbări fără însemnătate. Pomponul, de pildă, nu exista la început.

La ora hotărâtă pentru spectacol, se ridică o cortină sau se deschide o ușă cu două canaturi, și mașina este adusă pe roțile până la vreo douăsprezece picioare depărtare de cel mai apropiat dintre spectatori, iar între acesta și *Jucătorul de șah* e întinsă o frânghie. Se vede o figură — un fel de manechin — îmbrăcată turcește și șezând cu picioarele încrucișate dinaintea unei lăzi uriașe, făcută — după câte se pare — din lemn de arțar și care slujește drept masă. Dacă i se va cere, prezentatorul va duce mașina în orice parte a sălii, o va lăsa în orice punct i s-ar cere, ba chiar o va muta din loc în repetate rânduri în timp ce se joacă partida. Baza lăzii e destul de ridicată de la pământ, mulțumită unor roțile sau unor mici cilindri de aramă pe care se mișcă, și astfel spectatorii pot vedea în voie întreg spațiul liber aflat mai jos de *automat*. Scaunul pe care șade *Jucătorul de șah* e ținut, o dată pentru totdeauna, de ladă. Pe tablă de sus a acesteia se găsește un eșichier, bătut și el în cuie, o dată pentru totdeauna. Brațul drept al *Jucătorului de șah* e întins înainte, cât e de lung, alcătuind un unghi drept cu trupul și parcă lăsat în voia lui la marginea eșichierului. Mâna e așezată cu palma în jos. Eșichierul are o suprafață de optsprezece țoli pătrați. Brațul stâng al *Jucătorului* e îndoit din cot, iar în mâna stângă ține o pipă. Spatele turcului e acoperit de o perdea verde, care îi învăluie în parte linia umerilor. Dacă ne luăm după înfățișarea exterioară a lăzii, aceasta e împărțită în cinci compartimente, adică trei dulăpioare de dimensiuni egale și două sertare, așezate sub dulăpioare. Amănuntele date până aici se referă la înfățișarea *automatului*, așa cum apărea când era prezentat pentru întâia oară în fața spectatorilor.

După aceea Maelzel aduce la cunoștință adunării că are să-i arate mecanismul *automatului*. Scoțând o legătură de chei din buzunar, deschide cu una din ele ușița însemnată în gravură cu cifra 1 și-i poartă pe cei de față să-l cerceteze în tot cuprinsul lui. Întreg interiorul pare plin de roți și roțițe dințate, de pârghii și de alte mașinării, atât de strâns înghesuie înăuntru, încât ochiul nu poate pătrunde decât la o mică adâncime în grămada lor. Lăsând ușița larg deschisă, Maelzel trece îndărătul lăzii și, ridicând perdeaua care-l acoperă pe *Jucător*, deschide o altă ușiță, așezată tocmai în spatele celei ce fusese deschisă mai întâi. Ținând în fața acesteia o lumânare aprinsă, mutând în același timp mașina din loc în loc, face să cadă o lumină puternică înăuntru dulapului, care acum se dovedește a fi plin cu mașinării de tot felul. Spectatorii declarându-se mulțumiți, Maelzel închide ușa dindărăt, o încuie, scoate cheia din broască, lasă din nou draperia peste *Jucător* și se întoarce în fața aparatului. Nu trebuie să uităm că ușița pe care am însemnat-o cu cifra 1 rămâne deschisă. Prezentatorul purcede acum la deschiderea sertarului așezat sub dulăpioare, în partea de jos a lăzii, fiindcă în realitate nu există decât un singur sertar, deși s-ar părea că sunt două, dar cele două mânere și găuri de cheie sunt numai de frumusețe. Sertarul fiind deschis de tot, se pot vedea o perniță și un joc de șah fixat perpendicular pe o ramă. Lăsând sertarul deschis, la fel ca dulapul nr. 1, Maelzel descuie ușița nr. 2 și ușița nr. 3, care se dovedesc atunci a nu fi decât canaturile unei aceleiași uși, ce dă într-unul și același

compartiment. Totuși, la dreapta acestui compartiment (adică la dreapta spectatorilor), se află o mică despărțitură de o lărgime de șase țoli, plină de mașinării. Compartimentul principal (pe care-l vom numi astfel ori de câte ori vom vorbi de acea parte a lăzii, vizibilă după deschiderea ușilor nr. 2 și nr. 3) e căptușit cu postav negru și nu cuprinde alte mașinării în afară de două piese de oțel, în formă de sfert de cerc, așezate în câte unul din cele două colțuri de sus ale sale. O mică ieșitură, lată cam de vreo opt țoli pătrați și acoperită tot cu postav de culoare închisă, se găsește pe podeaua compartimentului lângă colțul cel mai retras, aflat la stânga spectatorului. Lăsând închise ușile nr. 2 și nr. 3, la fel ca și sertarul și ușa însemnată cu nr. 1, prezentatorul se duce îndărătul compartimentului principal, și acolo, deschizând o altă ușă, bagă în el o lumânare aprinsă și luminează puternic interiorul. În felul acesta, întreaga ladă fiind în aparență expusă privirilor celor de față, Maelzel, lăsând ușa și sertarul mereu deschise, întoarce de-a binelea tot automatul și, ridicând perdeaua, îl arată pe Turc din spate, în șalele acestuia se deschide o ușă cu o suprafață de vreo zece țoli pătrați, și tot astfel, în coapsa lui stângă, încă una, mai mică. Partea dinlăuntru, văzută prin aceste deschizături, pare plină cu mașinării, îndeobște fiecare spectator rămâne pe deplin încredințat că a văzut și a cercetat până în amănunt și dintr-o dată toată alcătuirea automatului, și gândul că o persoană oarecare ar putea sta ascunsă înlăuntru în timpul unei cercetări atât de minuțioase și depline a acestui interior e înlăturat pe dată ca o absurditate nemaipomenită, chiar dacă pentru o clipă a putut găsi crezare.

Ducând mașina îndărăt, pe locul ei de la început, domnul Maelzel aduce la cunoștința publicului că *automatul* va juca o partidă de șah cu oricine binevoiește să-i fie adversar. După ce se găsește cineva care acceptă provocarea, i se aduce o măsuță care e așezată foarte aproape de frânghie, dar în partea dinspre spectatori, și pusă în așa fel încât toată lumea să poată vedea bine *automatul*. Dintr-un sertar ale acestei măsuțe se scot piesele unui joc de șah, și de obicei, dar nu întotdeauna, domnul Maelzel chiar cu mâna lui le așază pe eșichier, care e alcătuit din numărul știut de pătrățele zugrăvite pe masă. Îndată ce adversarul ia loc pe scaun, prezentatorul se apropie de sertarul lăzii, și luând din el pernița, o așază drept sprijin sub brațul stâng al *automatului*, după ce i-a luat din mână pipa. Luând apoi din sertar și piesele de șah ale *automatului*, le rânduiește pe eșichierul din fața acestuia. Pe urmă închide ușile și le încuie, lăsând legătura de chei la ușa însemnată cu niște semne și sertarul și, în sfârșit, pune în mișcare mecanismul cu o cheie pe care o introduce într-o deschizătură de la capătul din stânga al ușii (stânga spectatorilor). Acum începe jocul. *Automatul* face prima mutare. De obicei durata partidei e limitată la o jumătate de oră, dar dacă la sfârșitul acestui răstimp nu s-a terminat încă, și adversarul o poate câștiga împotriva *automatului*, rareori se întâmplă ca domnul Maelzel să se opună la continuarea ei. Fără îndoială că pricina vădită și adevărată a limitării în timp a partidei este grija de a nu obosi publicul. Se înțelege, desigur, că atunci când adversarul face o mutare pe măsuța sa, domnul Maelzel, lucrând ca un reprezentant al adversarului, execută aceeași mișcare pe tablă *automatului*. Pe de altă parte, atunci când Turcul face o mutare, ea este reprodusă pe măsuța adversarului tot de domnul Maelzel, care, de data asta, lucrează ca reprezentant al *automatului*. În felul acesta, prezentatorul e nevoit să treacă întruna de la o măsuță la alta. De asemenea, se duce mereu în spatele *Jucătorului* să îndepărteze piesele de șah pe care acesta le-a luat și pe care le așază, pe măsură ce sunt scoase din joc, pe ladă, la stânga eșichierului

(chiar la stânga sa). Când *automatul* se arată șovăielnic în privința unei mișcări pe care trebuie să o facă, publicul vede câteodată pe prezentator cum se postează singur, foarte aproape, la dreapta aparatului și cum își lasă mâna să cadă cu nepăsare, la răstimpuri, pe ladă. Are și un fel al lui de a bate cu neastâmpăr din picior, făcut anume să trezească în mințile celor care sunt mai degrabă șireți decât pătrunzători bănuiala că între el și mașină ar exista o înțelegere tainică. Nu încapе îndoială că aceste ciudățenii sunt simple ticuri ale domnului Maelzel, sau, dacă își dă seama de ele, scopul lui e de a da spectatorilor ideea greșită că *Jucătorul de șah* e numai și numai o mașinărie.

Turcul joacă șah cu mâna stângă. Toate mișcările brațului sunt făcute în unghi drept. În felul acesta, mâna lui (care poartă mănușă și e îndoită într-un chip firesc) e dusă de-a dreptul deasupra piesei ce trebuie mișcată și se lasă, în cele din urmă, în jos peste aceasta, pentru ca degetele să o apuce, de cele mai multe ori, fără nici o greutate. Câteodată însă, când figura de șah nu e tocmai pe locul care trebuie să se afle, *automatul*, încercând să o apuce, dă greș. Când se întâmplă un asemenea lucru, *automatul* nu face o altă încercare, dar brațul lui își continuă mișcările în direcția de la început, întocmai ca și cum ar fi apucat cu degetele piesa de șah. După ce a arătat în felul acesta locul anumit pe care ar fi trebuit să se facă mutarea, mâna se retrage pe pernița ei, și Maelzel execută schimbarea cerută de *automat*. La fiecare mișcare a acestuia se aude zgomotul mașinăriei în funcțiune. În timpul desfășurării jocului, *Jucătorul de șah* își rotește ochii din când în când, ca și cum ar supraveghea eșichierul, își clatină capul și pronunță cuvântul *șah*, dacă e nevoie .

Dacă adversarul său a făcut o mișcare nepermisă, *Jucătorul de șah* lovește cu vioiciune în cutie cu degetele mâinii drepte, clătinându-și supărat capul, și după ce pune la loc, în vechea sa poziție, piesa de șah greșit mutată, face, cu de la sine putere, mutarea următoare. Când a câștigat partida, dă din cap ca unul care a izbândit, se uită cu satisfacție la publicul spectator și, întinzându-și mâna stângă mai departe, ca de obicei, își lasă doar degetele să se odihnească pe pernă. Îndeobște, Turcul e biruitor; *o dată sau de două ori însă a fost bătut*. La sfârșitul partidei, Maelzel e gata, dacă i se cere, să arate iarăși publicului mecanismul din ladă, în același fel ca la început. Mașina e împinsă pe roțile îndărăt și, în sfârșit, o perdea o ascunde vederilor asistenței.

Faptul că turcul rostește cuvântul *șah* se datorește unei perfecționări introduse de domnul Maelzel. Când era proprietatea baronului Kempelen, *automatul* dădea *șah* bătând cu mâna dreaptă în cutie.

S-au făcut mai multe încercări de a dezlega misterul *automatului*. Părerea cea mai răspândită, o părere îmbrățișată îndeobște de oamenii de la a căror inteligență s-ar fi așteptat mai mult, era, precum am mai spus, că nu ar fi fost vorba de nici un amestec direct al omului aici, cu alte cuvinte că mașina nu e decât o mașină, și altceva nimic. Erau însă mulți care susțineau că însuși prezentatorul conducea mișcările *automatului* prin mijloace mecanice acționate prin intermediul picioarelor lăzii. Au mai fost și alții care au vorbit, foarte convinși, de un magnet. Despre cea dintâi dintre aceste păreri nu mai avem nimic de adăugat la cele ce am mai spus. În legătură cu cea de-a doua, nu mai e nevoie să repetăm că mașina, fiind împinsă pe roțile, poate fi dusă, la cererea oricărui spectator, în orice parte a sălii chiar în timpul partidei. În ce privește magnetul, această presupunere nu poate fi nici ea susținută; dacă un magnet ar fi elementul activ, orice alt magnet aflat în buzunarul vreunui spectator ar tulbura tot mersul mecanismului. De altfel,

prezentatorul este de acord ca un magnet, cel mai puternic dintre toate, să fie lăsat chiar pe ladă în timpul desfășurării spectacolului.

Cea dintâi încercare de a explica în scris secretul *automatului* — sau cel puțin cea dintâi încercare de care am cunoștință — a fost făcută într-un opuscul tipărit la Paris în 1785. Teza autorului se reduce la atât: că un pitic pune în mișcare mașina. Se presupune că pe când se deschide lada, piticul acesta se ascunde în ea, băgându-și picioarele în doi cilindri goi pe dinăuntru — despre care se afirmă că fac parte (cu toate că nu fac) din mașinăria dulapului nr. 1 —, în vreme ce trupul său rămâne cu totul în afara aparatului, fiind acoperit de perdeaua Turcului. După ce se închid ușile, piticul poate să-și strecoare trupul în ladă, deoarece zgomotul pricinuit de o parte a mașinăriei îi îngăduie să o facă fără a fi auzit și chiar să închidă ușa prin care a intrat. Lăuntru *automatului* fiind apoi expus cu dinadinsul tuturor privitorilor fără ca în el să fie văzut cineva, spectatorii — spune autorul articolului — sunt încredințați că nimeni nu se ascunde în vreuna din despărțiturile ce alcătuiesc aparatul. Această ipoteză e în întregime de o absurditate Prea vădită pentru a merita să fie comentată sau combătută, și credem prin urmare că a fost foarte puțin luată în seamă.

În 1789, LE. Freyhere a publicat la Dresda o carte în care s-a făcut o nouă încercare de a dezlega misterul. Cartea domnului Freyhere era destul de voluminoasă și din belșug ilustrată cu gravuri în culori. Autorul presupunea că „un băiat bine pregătit, foarte subțiratic și înalt (tocmai cât trebuie ca să se poată ascunde într-un sertar așezat de-a dreptul sub eșichier)", juca partida și făcea toate mutările *automatului*. Deși era și mai neroadă decât cea expusă de autorul parizian, această idee s-a bucurat de o primire mai bună din partea cititorilor și a fost socotită, într-o oarecare măsură, ca adevărata dezlegare a minunii, până în ziua în care inventatorul puse capăt discuției prin aceea că a primit să fie cercetat îndeaproape capacul lăzii.

Aceste ciudate încercări de a găsi o explicație au fost urmate și de altele, nu mai puțin ciudate. În ultimii ani, totuși, un scriitor anonim, printr-un șir de raționamente într-o formă cu totul incultă, a izbutit să ajungă la o soluție vrednică de a fi luată în seamă, pe care însă n-o putem socoti ca fiind singura adevărată. Articolul său, apărut mai întâi într-o publicație săptămânală din Baltimore, era ilustrat cu gravuri și avea ca titlu: *Încercare de a analiza Jucătorul de șah automat al lui Maelzel*. Credem că acest eseu este originalul opusculului la care face aluzie domnul David Brewster în *Scrisorile despre magia naturală*, afirmând fără sfială că e o explicație pe deplin mulțumitoare. Nu încape îndoială că *rezultatele* analizei sunt, în general, juste. Dar faptul că Brewster a putut susține că articolul cu pricina alcătuiește o explicație pe deplin mulțumitoare ne silește să presupunem că autorul nu l-a citit decât în grabă și fără atenție. Citind rezumatul acestui eseu apărut în *Scrisorile despre magia naturală*, este cu neputință să ajungi la vreo încheiere limpede cu privire la exactitatea sau inexactitatea analizei de care este vorba, și asta datorită foarte greșitei manipulări a datelor folosite, precum și a numeroaselor lor lacune. Același cusur se găsește și în *Încercarea de a analiza* etc, așa cum am citit-o în forma ei originală. Soluția constă într-o serie de explicații amănunțite (ilustrate cu gravuri în lemn și cuprinzând un mare număr de pagini), cu scopul de a demonstra *posibilitatea de a schimba locul despărțiturilor* din ladă în așa fel încât să îngăduie unei ființe omenești ascunse înăuntru să-și *mute* unele părți ale trupului ei dintr-un compartiment într-altul în timpul arătării mecanismului și să înșele astfel atenția spectatorilor. Așa cum am mai spus și cum vom mai încerca să dovedim, nu încape îndoială că singurul

adevăr stă în principiul și, mai ales, în rezultatul acestei explicații. Cineva, un ins oarecare, se află ascuns în lada aparatului în tot timpul cât ține prezentarea interiorului acestuia. Sântem totuși împotriva întregii vorbării prin care ni se descrie felul cum sunt puse în mișcare diferitele compartimente pentru a înlesni mișcările celui ascuns înăuntru. Sântem, dimpotrivă, de părere că aceasta nu e decât o simplă teorie admisă chiar de la început, căreia, ulterior, împrejurările sunt silite să i se adapteze. Nici un raționament inductiv nu duce și nu poate susține această teorie. Oricare ar fi modalitatea folosită pentru a înfăptui schimbările, ea rămâne desigur ascunsă în tot timpul cât ține cercetarea. A demonstra că e cu putință ca unele mișcări să fie executate într-un anume fel nu înseamnă nici pe departe a demonstra că în cazul de față ele sunt realizate chiar în felul acesta. Mai pot să existe infinit de multe alte metode prin care să se dobândească aceleași rezultate.

Probabilitatea ca tocmai metoda la care ne-am oprit să fie cea adevărată se află deci în raport de unu la infinit. Dar, în realitate, acest anume lucru care ne interesează, adică trecerea dintr-un compartiment într-altul, nu are nici o însemnătate. Este cu totul de prisos să consacri șapte-opt pagini pentru a dovedi ceea ce nu are să tăgăduiască nici un om cu bun-simț: că adică minunatul geniu mecanic al baronului Kempelen a putut foarte bine să nascocască mijloacele necesare pentru a închide o ușă sau a schimba un panou prin mijlocirea unei ființe omenești aflată și ea în slujba lui și pusă în atingere cu panoul sau cu ușa, dimpreună cu toate celelalte operațiuni îndeplinite într-un fel care le pune cu totul la adăpost de privirile spectatorilor, așa cum ne arată autorul eseului și cum ne vom strădui și noi să dovedim într-un chip mult mai cuprinzător.

În încercarea noastră de a veni cu o explicație a *automatului*, vom arăta mai întâi în ce fel se înfăptuiesc mișcările lui, iar apoi vom descrie, cât mai pe scurt cu putință, natura *observațiilor* din care ne-am dedus rezultatul.

Spre o deplină înțelegere a problemei, este necesar să repetăm în câteva cuvinte procedeul adoptat de experimentator pentru a arăta partea lăuntrică a lăzii, procedeu de la care el nu se abate *niciodată*, nici în cel mai mic amănunt. În primul rând, el deschide ușa nr. 1. Lăsând-o deschisă, se duce îndărătul *lăzii* și deschide o altă ușă, opusă ușii nr. 1. La această ușă dindărăt ține o lumânare aprinsă. Apoi *închide ușa dindărăt*, o încuie și, întorcându-se în față, trage sertarul până la fund. După aceea deschide ușile nr. 2 și nr. 3 (ușile cu două canaturi) și arată interiorul compartimentului principal. Lăsându-l deschis și pe acesta, și sertarul și ușa din față a dulapului nr. 1, se duce iarăși în spatele lăzii și deschide ușa dindărăt a compartimentului principal. Închiderea *lăzii* se face fără a ține seama de vreo rânduială, atâta numai că ușile cu două canaturi sunt totdeauna închise mai înaintea sertarului.

Să presupunem că o persoană se află ascunsă în mașină când aceasta e împinsă întâia oară în fața spectatorilor. Corpul ei e așezat în spatele mașinărilor înțesate în dulapul nr. 1 (partea dindărăt a mașinăriei acesteia fiind așezată în așa fel încât să poată aluneca toată din compartimentul principal în compartimentul nr. 1, dacă nevoia o cere), iar picioarele-i sunt bine întinse în compartimentul principal. În clipa când Maelzel deschide ușa nr. 1, omul ascuns acolo nu e câtuși de puțin în primejdie de a fi descoperit fiindcă privirea cea mai pătrunzătoare nu poate străbate la o adâncime de mai mult de doi țoli în întunericul dinăuntru. Altfel însă stau lucrurile când ușa dindărăt a dulapului nr. 1 este deschisă. O lumină puternică pătrunde atunci în dulap, și corpul omului ar fi descoperit fără greș dacă s-ar afla acolo. Dar nu e. Cheia pusă în broasca ușii dindărăt a fost un simplu semnal, la

auzul căruia persoana ascunsă înăuntru își duce corpul înainte, într-un unghi cât mai ascuțit cu putință, ghemuindu-se cu totul, sau aproape cu totul, în compartimentul principal. Această poziție însă e foarte grea și căzută și nu poate fi menținută multă vreme. De aceea îl vedem pe Maelzel închizând ușa dindărăt. O dată cu aceasta, nu mai are nici un rost ca trupul omului să nu-și reia poziția lui de mai înainte, căci dulapul e iarăși destul de întunecat ca să înfrunte cercetările. Sertarul acum e deschis și picioarele persoanei dinlăuntru atârnă în spatele lui, în locul Pe care îl ocupase până adineauri.

Sir David Brewster presupune că îndărătul sertarului se găsește în permanență un spațiu încăpător, chiar când sertarul e închis, cu alte cuvinte, că sertarul este fals și nu ajunge până în dosul lăzii. Această părere nu poate fi cătuși de puțin susținută. O înșelătorie atât de grosolană ar fi descoperită fără zăbavă, mai ales că sertarul, fiind deschis în toată întinderea lui, dă astfel puțința de a compara adâncimea lui cu adâncimea lăzii.

Nici o părtică, prin urmare, din trupul acelui om nu se mai află în compartimentul principal, corpul fiind ascuns în spatele mașinării dulapului nr. 1, iar picioarele, în locul ocupat de sertar. Acum prezentatorul e deci în măsură să arate în toată voia compartimentul principal. Ceea ce și face deschizând amândouă ușile, cea din față și cea dindărăt, fără ca nimeni să fie descoperit. Astfel, spectatorii sunt încredințați că lada, în întregime, e supusă privirii lor, dimpreună cu toate părțile alcătuitoare, într-o singură și aceeași clipă. Dar desigur că lucrurile nu se petrec astfel. Ei nu văd nici spațiul din spatele sertarului, nici interiorul dulapului nr. 1, a cărui ușă din față e virtual închisă în clipa când prezentatorul închide ușa dindărăt. După acestea, Maelzel întoarce mașina cu totul, ridică draperia Turcului, deschide ușile din spatele și din dreptul coapsei acestuia și, arătând că trunchiul este plin cu mașinării, o readuce în poziția de la început și închide ușile.

Din clipa aceasta, omul dinlăuntru se poate mișca în voie. Ridicându-se, el se introduce în corpul Turcului, așa încât ochii lui să fie la nivelul eșichierului. E foarte cu putință că se așază pe un mic bloc de formă pătrată sau pe ieșindul care poate fi văzut într-un colț al compartimentului principal când ușile sunt deschise. În această poziție el poate să vadă eșichierul prin pieptarul Turcului care e făcut dintr-un material străveziu. Aducându-și și mâna dreaptă peste piept, el pune în mișcare mica mașinărie necesară pentru a conduce mâna stângă și degetele *automatului*. Mecanismul e așezat chiar sub umărul stâng al Turcului și, prin urmare, mâna dreaptă a omului ascuns acolo ajunge la el mai lesne dacă presupunem că brațul lui drept e adus peste piept. Mișcarea capului, a ochilor și a brațului drept al figurii *automatului*, ca și rostirea cuvântului „șah” sunt făcute cu ajutorul unui alt mecanism din interior și declanșate cum și când vrea de către omul aflat înlăuntru. E foarte cu putință ca mecanismul acesta în întregime, cu alte cuvinte tot ce alcătuiește însăși esența aparatului, să fie cuprins în dulăpiorul, lat de vreo șase țoli, așezat la dreapta compartimentului principal (dreapta spectatorilor). Analizând operațiile *automatului*, ne-am ferit cu dinadinsul să ne ocupăm, fie și în treacăt, de felul cum diferitele compartimente sunt urnite și schimbate din locul lor, căci e ușor de înțeles că lucrul acesta e cu totul lipsit de însemnătate. Într-adevăr, oricare tâmplar e destul de priceput în meseria lui ca să găsească nenumărate mijloace de a-l realiza. În afară de aceasta, am arătat că, oricare ar fi procedeul prin care schimbările de compartimente sunt înfăptuite, acestea nu se petrec în văzul spectatorilor. Concluziile noastre sunt întemeiate pe observațiile următoare, pe care le-am făcut în timpul repetatelor noastre participări

la spectacolele lui Maelzel. Parte din aceste observații sunt făcute în scopul de a dovedi că mașina nu poate fi pusă în mișcare decât de mintea omului și socotim că ar fi de prisos să mai aducem alte argumente în sprijinul a ceea ce a mai fost pe deplin lămurit. Intenția noastră este, în primul rând, de a convinge anumiți prieteni asupra cărora un șir de raționamente sugestive va avea mai multă înrâurire decât cea mai pozitivă demonstrație apriorică.

I

Mutările de șah ale Turcului nu sunt făcute la intervale, ci sunt potrivite mișcărilor adversarului, cu toate că această condiție (a regularității), atât de importantă în orice fel de invenție mecanică, ar fi putut fi lesne îndeplinită dacă s-ar fi îngăduit spațiul de timp acordat adversarului pentru o mutare. Dacă, de pildă, acest timp ar fi fost de trei minute, mutările *automatului* ar fi putut fi executate într-un răstimp mai lung decât trei minute. Prin urmare, lipsa de regularitate, când acestea ar fi putut fi dobândite cu atâta ușurință, face dovada că regularitatea nu are însemnătate în funcționarea *automatului*, cu alte cuvinte, că *automatul* nu este *numai* o mașină.

II

Când *automatul* e pe punctul de a mișca una din piese, se poate zări o anume mișcare, foarte deslușită, tocmai dedesubtul umărului stâng. Această mișcare iscă un tremur slab în draperia care acoperă umărul stâng în față. Tremurul de care am vorbit se produce neapărat cu vreo două secunde înainte de a se fi mișcat brațul însuși. Și niciodată brațul nu se mișcă fără această mișcare pregătitoare a umărului. Să presupunem că adversarul mută o piesă și că mutarea corespunzătoare este, ca de obicei, făcută de Maelzel pe eșichierul *automatului*. Să presupunem că adversarul supraveghează îndeaproape *automatul*, până ce descoperă mișcarea pregătitoare a umărului. Să presupunem că de îndată ce a descoperit această mișcare și mai înainte ca brațul însuși să se fi mișcat, el își retrage piesa de șah, ca și cum și-ar fi dat seama că a greșit în jocul său. Se va vedea că mișcarea brațului, care, în toate celelalte cazuri, urmează imediat mișcării umărului, este de această dată oprită, nu se mai produce, cu toate că Maelzel n-a reprodus pe eșichierul *automatului* mutarea ce corespunde retragerii adversarului. E vădit că *automatul* era gata să mute piesa de șah, iar dacă n-a mutat-o, aceasta se datorește pe de-a-ntregul retragerii adversarului, fără ca Maelzel să fi intervenit.

Faptul acesta dovedește cu prisosință, în primul rând, că intervenția lui Maelzel, care reproduce pe eșichierul Turcului mutările adversarului, nu este neapărat necesară mișcărilor *automatului*. Mai dovedește, în al doilea rând, că mișcările acestuia sunt călăuzite de un *cuget*, de către un ins oarecare, ce poate să vadă eșichierul adversarului și, în al treilea rând, că mișcările celui ascuns nu sunt călăuzite de gândirea lui Maelzel, care stă cu spatele la adversar în timp ce acesta își retrage Căutarea.

III

Automatul nu câștigă în mod invariabil partidele. Dacă el n-ar fi fost decât o mașină și altceva nimic, lucrurile nu s-ar petrece astfel, și ar trebui să câștige întruna. Odată descoperit *principiul* mulțumită căruia o mașină poate fi în așa fel construită încât să joace o partidă de șah,

atunci dezvoltarea aceluiași principiu ar putea să o facă în stare de a câștiga, iar o și mai mare dezvoltare, să câștige *toate* partidele, cu alte cuvinte, să bată la jocul de șah pe orice adversar. Dacă ne vom gândi bine, ne vom încredința că greutatea de a face ca o mașină să câștige toate partidele nu e câtuși de puțin mai mare, în ce privește principiul operațiilor necesare, decât aceea de a o face să câștige o singură partidă. Prin urmare, dacă socotim că *Jucătorul de șah* e o mașină, trebuie să presupunem (ceea ce e cu totul de necrezut) că inventatorul a preferat să o lase neterminată decât să perfecționeze mecanismul automatului, presupunere care, se vede bine, e și mai absurdă dacă ne gândim că, lăsându-l neterminat, el procura adversarilor un argument împotriva posibilității ca *Jucătorul de șah* să fie numai o mașină. Și e tocmai argumentul de care ne folosim aici.

IV

Niciodată când situația partidei e grea sau încurcată nu-l vedem pe Turc dând din cap sau rotindu-și privirile. Acest lucru se petrece numai atunci când mutarea următoare se impune de la sine sau când partida se află într-o fază în care omul ascuns în interiorul *automatului* nu are nevoie să se gândească mai adânc. Astfel de mișcări ale capului și ale ochilor se văd de obicei la persoanele adâncite în gânduri și, dacă mașina n-ar fi fost decât o mașină, ingeniosul baron Kempelen ar fi izbutit să asigure declanșarea lor la timpul potrivit, cu alte cuvinte, în momentele de încordare. Dar, în cazul de față, se întâmplă tocmai contrariul, și faptul acesta vine să întărească presupunerea noastră că în interiorul mașinii se află un om. Când el e nevoit să cugete asupra partidei, nu mai are timp să se gândească a pune în mișcare acel mecanism care mișcă și capul, și ochii. Dar când mutarea ce trebuie făcută e de la sine înțeleasă, are timp să se ocupe de acest lucru și vedem prin urmare capul clătinându-se și ochii rotindu-se.

V

Când mașina e întoarsă în așa fel încât să îngăduie spectatorilor să cerceteze spatele Turcului, când draperia e ridicată și ușițele din trunchiul și coapsa acestuia sunt deschise, se vede că interiorul trunchiului e plin cu tot felul de mașinării.

Examinând cu luare-aminte această mașinărie când *automatul* era în mișcare, cu alte cuvinte, când întregul aparat se mișcă pe roțile, ni s-a părut că anumite părți ale mecanismului își schimbă locul și înfățișarea într-o măsură prea mare pentru a fi pusă pe seama numai a simplor legi ale perspectivei. După alte câteva cercetări, ne-am încredințat că aceste schimbări neobișnuite se datorau oglinzilor așezate în interiorul trunchiului. Introducerea oglinzilor printre piesele mașinăriei n-a putut fi făcută cu scopul de a influența în vreun grad oarecare, mecanismul însuși. Acțiunea lor, oricare ar fi ea, trebuie să fie fără doar și poate în legătură cu privirea spectatorului. Concluzia noastră neîntârziată a fost că aceste oglinzi erau așezate acolo pentru a înmulți în fața ochilor spectatorilor cele câteva piese mecanice, puține la număr, așa încât să pară că interiorul e înțesat de mașinării. Deducția, deci, pe care o tragem de-a dreptul de aici e că mașina nu este numai o mașină : căci, dacă ar fi fost așa, inventatorul nu numai că n-ar fi dorit câtuși de puțin ca mecanismul său să pară a fi complicat și n-ar fi recurs la înșelăciune, în scopul de a-i da această aparență, dar ar fi fost cu dinadinsul doritor

de a-i convinge pe cei care au asistat la spectacolele lui de simplitatea mijloacelor prin care dobândește rezultate atât de uimitoare.

VI

Înfățișarea exterioară și mai ales gesturile *automatului*, privite ca o imitație a vieții, nu sunt decât niște imitații foarte obișnuite. Fizionomia lui nu vădește nici un fel de originalitate, iar în ce privește asemănarea cu un chip de om, cele mai de rând plăsmuiri de ceară o depășesc. Ochii i se rotesc în cap într-un fel cu totul nefiresc și fără nici o legătură cu mișcările corespunzătoare ale pleoapelor și sprâncenelor. Mai cu seamă brațul își face diferitele mișcări într-un fel peste măsură de țeapăn, stângaci, repezit și schematic. Dar, cu toate acestea, afară dacă nu se datoresc neputinței lui Maelzel de a face un lucru mai bun, nu pot fi decât urmarea unei neglijențe intenționate, căci de o neglijență întâmplătoare nici nu poate fi vorba, dacă ne gândim că ingeniosul inventator se îndeletnicește tot timpul cu perfecționarea mașinilor sale. E mai mult decât sigur că nu trebuie să punem pe seama neândemânării această înfățișare lipsită de viață, când toate celelalte automate ale lui Maelzel alcătuiesc o dovadă a deplinei sale dibăcii de a copia mișcările și particularitățile vieții cu cea mai minunată asemănare. Așa, de pildă, dansatorii lui pe frânghie n-au pereche în lume. Când clovnul râde, pe buzele lui, pe sprâncenele și genele lui, pe toate trăsăturile feței lui e întâipărită expresia cea mai potrivită. Și la el, și la partenerul său, fiecare gest e până-ntr-atâta de firesc și dezbărat de orice urmă de artificialitate, încât, dacă n-ar fi fost atât de mici, și dacă, înainte ca ei să-și execute dansul pe frânghie, spectatorii nu și i-ar trece din mână în mână, cu greu ai putea convinge un public oarecare că aceste automate de lemn ^{nu} ar fi făpturi însuflețite. Nu putem deci pune la îndoială dibăcia domnului Maelzel, și de aceea trebuie neapărat să presupunem că dinadins a îngăduit ca *Jucătorul de șah* să rămână aceeași figură artificială și lipsită de firesc pe care baronul Kempelen (fără îndoială că tot în chip intenționat) a construit-o din capul locului. Nu e prea greu de ^{în}țeles care i-a fost intenția. Dacă mișcările *automatului* ar fi fost naturale și pline de viață, spectatorul ar fi fost și mai mult înclinat să ^atribue operațiile sale pricinii lor adevărate (adică amestecul omului as^cuns înlăuntru) decât e acum, când aceste gesturi stângace și schemati^ce fac să se creadă că e vorba numai de un mecanism de sine stătător.

VII

Nu mult înainte de începerea partidei de șah, când prezentatorul, ca de obicei, își pune în funcțiune *automatul* nu se poate ca o ureche cât de cât deprinsă cu sunetele pricinuite de întorsul unei mașinării să nu descopere, pe loc, că e cu neputință ca axa învârtită în lada *Jucătorului de șah* cu ajutorul unei chei să fie în legătură cu vreo greutate, vreo pârghie sau cu orice fel de piesă de mașinărie dinlăuntru. Concluzia pe care o tragem de aici e aceeași ca în observația noastră. Trasul aparatului nu este negreșit necesar punerii în mișcare a *automatului*, și e făcut cu scopul de a trezi în spectator ideea greșită că se află în fața unui mecanism.

VIII

Când lui Maelzel i se pune răspicat întrebarea: „Este *automatul* numai o mașină sau nu?”, răspunsul lui este stereotip : „Nu pot să spun

nimic". Dar faima *automatului* și marea curiozitate pe care a stârnit-o pretutindeni se datoresc mai degrabă părerii precumpănitoare că e numai o mașină, decât oricărei alte împrejurări. Desigur că interesul proprietarului e de a-l înfățișa ca atare. Dar ce alt mijloc ar putea călăuzi mai simplu și mai direct părerea spectatorului în sensul dorit decât o declarație lămuritoare și afirmativă tocmai în acest sens? Pe de altă parte, ce alt mijloc mai simplu și mai direct ar putea fi folosit pentru a zdruncina încrederea spectatorului că *automatul* e o mașină, și nimic altceva, decât acest refuz de a da o declarație lămuritoare? Căci oamenii, firește, judecă astfel: e în interesul lui Maelzel să arate că *automatul* e o simplă mașină... Dar el refuză să facă acest lucru, de-a dreptul prin viu grai, dar nu se sfiește, ba chiar e foarte pornit să o facă în mod indirect, prin fapte. Dacă *automatul* ar fi fost într-adevăr așa cum tinde el să-l înfățișeze prin fapte, atunci s-ar fi folosit bucuros de mărturia mult mai convingătoare a cuvântului; concluzia noastră este că motivul tăcerii sale e tocmai conștiința că aparatul *nu* este o simplă mașină. Faptele sale nu-l pot dovedi de înșelăciune; dar cuvintele lui ar putea.

IX

Când Maelzel, ca să prezinte publicului interiorul lăzii, a deschis ușa nr. 1, precum și ușa care se află chiar în spatele acesteia, el ține, așa cum am mai spus, o lumânare aprinsă la ușa dindărăt. Apoi plimbă încoace și încolo mașina întreagă, pentru ca publicul să se încredințeze că dulapul nr. 1 e pe de-a-ntregul plin cu mașinării. În vreme ce mașina e mișcată din loc în acest fel, un observator atent va descoperi că, pe când acea parte a mașinării aflate în apropierea ușii principale nr. 1 rămâne cu desăvârșire nemișcată, partea de mai dinăuntru însă se clatină, într-o foarte mică măsură, dimpreună cu mișcările aparatului.

Această împrejurare a trezit în noi cea dintâi bănuială că partea din fund a mașinii era întocmită în așa fel încât să poată lesne aluneca din poziția ei, atunci când împrejurările ar cere-o. Am mai arătat că acest prilej se ivește atunci când omul ascuns înlăuntru își aduce corpul într-o poziție verticală după ce s-a închis ușa dindărăt.

Sir David Brewster susține că figura Turcului e de mărime naturală, pe fapt însă, ea întrece cu mult statura obișnuită. Nimic nu e mai ușor decât să te înșeli când e vorba de mărimi. Corpul *automatului* e îndeobște izolat, și neavând nici un mijloc de a-l compara pe loc cu o formă omenească, suntem gata să-l socotim ca fiind de dimensiuni obișnuite. Această greșeală s-ar putea îndrepta dacă ne-am uita cu atenție la *Jucătorul de șah* în clipa în care prezentatorul se apropie de el. Ceea ce se și întâmplă din când în când. Desigur, domnul Maelzel nu e prea înalt, dar când se apropie de mașină, capul său e cel puțin cu optsprezece țoli mai jos decât capul Turcului, cu toate că acesta — trebuie s-o amintim — se află așezat.

XI

Lada în spatele căreia e așezat *automatul* are o lungime de trei picioare și șase țoli, exact o adâncime de patru picioare și o înălțime de două picioare și șase țoli. Aceste dimensiuni sunt cu totul îndestulătoare ca să adăpostească un om de o statură mai mult decât mijlocie, iar compartimentul principal poate adăposti, numai el, un ins de o înălțime potrivită, în poziția de care am vorbit ca fiind aceea pe care trebuie să o ia o persoană ascunsă în *automat*. Acestea fiind faptele — și oricine se

îndoiește de ele poate imediat să le verifice prin calcul —, socotim că e de prisos să mai stăruim asupra lor. Vrem numai să adăugăm că, deși capacul lăzii pare a fi dintr-o scândură de o grosime de vreo trei țoli, spectatorul însă poate să-și dea singur seama, dacă se apleacă și se uită în sus, când compartimentul principal e deschis, că, de fapt, capacul e foarte subțire. Și asupra înălțimii sertarului se pot înșela cei care l-ar cerceta în treacăt. Mai există și un spațiu de vreo trei țoli între înălțimea sertarului, așa cum se vede din afară, și partea de jos a dulapului, un spațiu ce trebuie cuprins în înălțimea sertarului. Aceste șiretlicuri care urmăresc ca spațiul dinlăuntru lăzii să pară mai mic decât este în realitate sunt izvorâte din ^chiar intenția inventatorului, care vrea să inspire publicului ideea greșită că adică nici o ființă omenească nu poate fi pitită înlăuntru lăzii.

XII

Compartimentul principal e pe dinăuntru căptușit în întregime ^cu *postav*. Socotim că acest *postav* e pus acolo într-un scop îndoit. o anumită parte, fiind bine întinsă, e menită poate să alcătuiască singurele despărțituri care trebuie mutate din loc atunci când omul dinlăuntru își schimbă poziția, adică peretele mobil aflat între compartimentul principal și spatele dulapului nr. 1, precum și peretele dintre același compartiment și spațiul dindărătul sertarului deschis. Dacă presupunem că așa se petrec lucrurile, dispăre dintr-o dată dificultatea de a schimba din loc tăbliile despărțitoare, dacă s-ar putea presupune că ar fi existat cândva asemenea dificultate. Cel de-al doilea scop în care s-a pus căptușeala de *postav* este de a înăbuși orice zgomote pricinuite de persoana dinlăuntru și de a le face să nu poată fi deslușite.

XIII

Așa cum am mai arătat, nu-i e îngăduit adversarului să joace șah pe tabla *automatului*, ci, dimpotrivă, locul său e la o oarecare depărtare de el. Dacă ar întreba cineva care e pricina cea mai probabilă a acestei măsuri, i se va spune desigur că, dacă adversarul ar fi așezat într-alt fel, corpul lui s-ar interpune între mașină și spectatori, împiedicându-i să vadă lămurit jocul. Dar această dificultate ar putea fi lesne înlăturată, fie înălțând scaunele pe care șade publicul, fie întorcând spre spectatori capătul lăzii în tot timpul cât ține partida. Adevărata pricină a opreliștii e, pesemne, cu totul alta. Dacă adversarul ar fi așezat astfel încât să vină în atingere cu lada, s-ar putea ca secretul să fie descoperit, într-adevăr, un auz ascuțit ar desluși respirația omului ascuns înlăuntru.

XIV

Cu toate că domnul Maelzel, când deschide și expune interiorul mașinii, se depărtează uneori, foarte ușor, de la programul pe care am arătat că-l urmează, el nu se depărtează *niciodată* în așa măsură încât să înlăture explicația noastră. Se știe, de pildă, că, înainte de toate, el deschide sertarul, dar *niciodată* nu deschide compartimentul principal fără să fi închis mai întâi ușa dindărăt a dulapului nr. 1, așa cum nu deschide *niciodată* compartimentul principal fără să fi tras mai întâi sertarul. Și *niciodată* nu închide sertarul fără să fi închis, mai înainte, compartimentul principal. Nu deschide *niciodată* ușa dindărătul dulapului nr. 1 când compartimentul principal e deschis, iar partida de șah nu începe *niciodată* până ce întreaga mașină nu a fost închisă. Prin urmare,

dacă ținem seama că ar fi fost absurd ca *niciodată, nici într-o singură împrejurare*, domnul Maelzel să nu se fi abătut de la programul despre care am arătat că este necesar demonstrației noastre, acesta devine unul dintre cele mai puternice argumente cu putință în sprijinul ei. Iar argumentul devine cu atât mai puternic dacă ținem seama tocmai de faptul că domnul Maelzel *se depărtează câteodată* de la program, dar niciodată într-o asemenea măsură încât să dezmintă explicația noastră.

XV

Pe tăblia *automatului* se află, cât ține spectacolul, șase lumânări. În chip firesc se naște întrebarea: ce nevoie e de atâtea lumânări, când una singură sau cel mult două ar fi prea destul să permită spectatorilor să vadă bine eșichierul într-o încăpere, de altminteri, atât de puternic luminată cum e totdeauna sala de spectacol — și mai ales dacă presupunem că *mașina nu e decât o mașină* — nu e nevoie de atâta lumină, ci la drept vorbind, nu e nevoie chiar deloc pentru ca *aparatul* să poată funcționa — și mai cu deosebire când pe masa adversarului se află numai o singură lumânare? Cel dintâi răspuns și cel mai firesc e că o lumină atât de puternică e necesară pentru a permite omului dinlăuntru să vadă prin țesutul străveziu (pesemne un vâl subțire) din care e făcut pieptul turcului. Dar dacă ne uităm la *felul cum sunt orânduite* lumânările, o altă concluzie se impune de la sine. Precum am mai spus, sunt șase lumânări cu totul, așezate câte trei de fiecare parte a manechinului. Cele mai mari sunt cele mai depărtate de spectatori, cele din mijloc sunt cu vreo doi țoli mai scurte, și cele mai apropiate de public sunt încă și mai scurte cu vreo doi țoli, iar lumânările de pe o latură sunt de o înălțime diferită decât cele așezate în partea dimpotrivă, într-o măsură de vreo doi țoli, cu alte cuvinte, cea mai lungă lumânare de pe o latură e cu vreo trei țoli mai scurtă decât cea mai lungă lumânare de pe latura opusă, și așa mai departe. E deci limpede că nu există două lumânări de aceeași înălțime și, prin urmare, greutatea de a-ți da seama de felul materialului din care e făcut pieptul manechinului (asupra căruia lumina e îndreptată cu dinadinsul) e simțitor sporită prin multiplele încrucișări ale razelor care îți iau vederea, și aceste încrucișări sunt obținute tocmai prin așezarea focarelor de radiație la niveluri diferite.

XVI

Pe vremea când *Jucătorul de șah* se mai afla în stăpânirea baronului Kempelen, s-a băgat de seamă, de mai multe ori, în primul rând că un italian ce făcea parte din suita baronului nu putea fi niciodată văzut în răstimpul în care Turcul juca o partidă de șah. În al doilea rând, că italianul căzând odată grav bolnav, spectacolele au fost întrerupte până la însănătoșirea lui. Acest italian spunea sus și tare că e cu totul neștiutor în ale jocului de șah, deși toți ceilalți inși din suita baronului jucau destul de bine. S-au băgat de seamă unele amănunte de același fel când *automatul* a intrat pe mâinile lui Maelzel. Există un om, pe nume Schlumberger, care îl însoțește pretutindeni, dar care nu are altă ocupație cunoscută decât să ajute la împachetarea și despachetarea *automatului*. E un om de o statură cam mijlocie și foarte gârbovit. Nu Putem ști dacă afirmă că joacă sau că nu joacă șah. E însă lucru foarte sigur că n-a fost văzut niciodată în timpul spectacolului cu *Jucătorul de șah*, cu toate că a fost adesea văzut înainte și după spectacol. Mai mult încă: acum câțiva ani, Maelzel a fost în trecere cu automatele sale Prin Richmond, unde le-a și expus, credem a ști, în casa pe care o ține astăzi

domnul Boissieux, cu academia sa de dans. Schlumberger s-a îmbolnăvit pe neașteptate, și în tot timpul cât a zăcut, n-a mai fost nici ^{un} spectacol cu *Jucătorul de șah*. Faptele acestea sunt binecunoscute multora dintre concetățenii noștri. Explicația dată cu privire la întreruperea spectacolelor n-a fost boala lui Schlumberger. Fără să mai facem nici un comentariu, lăsăm în seama cititorului să tragă concluziile firești din toate acestea.

XVII

Turcul joacă șah cu brațul *stâng*. Un amănunt atât de însemnat nu poate fi întâmplător. Brewster însă nu-l ia în seamă. Se mărginește, credem, să constate faptul. Cei mai recentți autori de tratate despre acest *automat* par a nu-l fi observat nici ei deloc și nu pomenesc de el. Autorul broșurii de care amintește Brewster îl semnalează, dar își recunoaște neputința de a-l tălmăci. E totuși limpede că astfel de nepotriviri și ciudățenii vădite trebuie să ne călăuzească (dacă e cu putință) pe calea adevărului.

Amănuntul că *automatul* joacă șah cu mâna stângă nu poate avea legătură cu funcțiunile mașinii, socotită numai ca mașină. Orice fel de mecanism care ar determina un manechin să miște brațul stâng într-un fel sau altul ar putea, la o adică, să-l facă să miște tot așa de bine și brațul drept. Dar acest principiu nu poate fi aplicat și alcătuirii omenești, în care există o deosebire adâncă în ce privește construcția și mai cu seamă vigoarea brațului drept și a celui stâng.

Gândindu-ne la faptul acesta din urmă, trebuie să facem o apropiere firească între această vădită ciudățenie a *automatului* și acest amănunt propriu făpturii omenești. Trebuie deci să ne gândim la vreo excepție, deoarece *Jucătorul de șah* joacă tocmai așa cum *n-ar juca* un om. Aceste idei, odată admise, pot și singure să trezească în noi gândul că un om ar fi ascuns înlăuntru. Încă vreo câțiva pași și vom ajunge, în sfârșit, pe nesimțite, la rezultat. *Automatul* joacă șah cu brațul stâng din pricină că, în împrejurările date, e de dorit, desigur, ca omul dinlăuntru să poată să joace cu brațul drept.

Să presupunem, de pildă, că *automatul* joacă șah cu brațul drept. Pentru a ajunge la mecanismul care mișcă brațul și care, precum am spus, se află tocmai deasupra umărului, ar trebui neapărat ca omul pitit înlăuntru să se slujească de brațul său drept într-o poziție nesuferit de grea și de nefirească (adică ridicându-l strâns pe lângă corp și strivit cu putere între corpul său și coasta *automatului*), sau poate să se slujească de brațul stâng aducându-l peste piept. Nici într-un caz, nici în altul, el n-ar putea să lucreze cu ușurința și precizia necesare. Dar dacă, dimpotrivă, *automatul* ar juca, așa cum joacă în realitate, cu brațul stâng, toate greutatețile ar fi înlăturate. Brațul drept al omului dinlăuntru e adus pe lângă piept, și degetele mâinii sale drepte acționează, fără nici o greutate, asupra mecanismului care se află în umărul manechinului. Socotim că nu se poate aduce nici un argument temeinic împotriva explicației noastre la *Automatul jucător de șah*.
